

«ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԲԱՐԱՂԱՍՈՒ ԵՒ ՅՈՎԱՍԱՓՈՒ»

Հայերեն Թարգմանության նորայայտ
մի հնագույն ընդօրինակության առթիւ

Վաղ միջնադարի համաքրիստոնէական գրականութեան առաւել համբաւուած ու տարածուած հրկերից է «Բարաղամու և Յովասափու պատմութիւն»ը: Հեղինակն է համարուած ոմն Յովհաննէս կրօնաւոր՝ Երուսաղէմից, յօրինման ժամանակը՝ է. դար: Սկզբնագրի լեզուն առ այսօր ստուգապէս չէ ճշգրտւած. սանսկրիտերէն է, թէ՛ պահլաւերէն, ասորերէն ...: Յայտնի է, որ Եւրոպա է ներթափանցել յունարէնի միջնագիտութեան յունարէնը ... արդեօք ճիշդ է, որ վրացերէնից է թարգմանուած Եւթիմոս Իրեքացու կողմից ժ. կամ ժ.կ. դարում: Դեռևս ճշգրտւած չեն ասորերէն, արաբերէն, հայերէն և այլ թարգմանութիւններին առնչուած բնագրական, գրական, թարգմանական և բանասիրական բնոյթի շատ հարցեր: Այս առումով նշուած բնագրի հնագոյն մի ընդօրինակութեան ի յայտ գալն այսօր, անտարակոյս, ունի գիտական-բանասիրական շատ կարևոր նշանակութիւն:

Բնագրի բովանդակութիւնը հիմնականում հետևեալն է. Հնդկաստանի Արենէր թագաւորը վերջապէս ունենում է մի արուզաւակ, Յովասափ անունով: Համաձայն գուշակների վկայութեան, նա մեծ յաջողութիւնների էր հասնելու, սակայն ընդունելու էր քրիստոնէական կրօնը: Հակառակ հօր բազմաթիւ բարդ ու դժուարին արգելքներին, հորը նա ի վերջոյ չփութ է արտաքին աշխարհի և մարդկանց հետ, ծանօթանում նրանց կեանքին, կեցութեանն ու փորձութիւններին, ընկնում է ծանր խնդիրների և մտածմունքների մէջ: Օգնութեան է հասնում նախախնամութիւնը: Բարաղամ անունով մի

ճգնաւոր, ծագուած իրրե վաճառական, մի թանկագին «մարգարիտ» (Քրիստոսի վարդապետութիւնը) վաճառելու պատրուակով, մի կերպ մուտք է գործում պալատ: Իր նպատակադրութեան համապատասխան, նա հանդիպում է Յովասափին և հետևողական քարոզութեամբ, առականորի ու քրիստոնէական ջատագովական բանարուեստի միջոցներով նրան քրիստոնէայ հաւատքի է բերում և մկրտում:

Հայրը տեղեկանում է այս բոլորին, ստատիկ վրդովւում է: Ամէն կերպ աշխատում է, որ Յովասափը վերադառնայ իր կրօնին: Բոլոր փորձերն էլ ձախողութեան են մատնւում: Վերջնական արդիւնքը լինում է այն, որ Յովասափը ոչ միայն չի ուրանում Քրիստոնէութիւնը, այլև քրիստոնէայ է դարձնում իր ողջ շրջապատը, նոյնիսկ հօրը՝ Արենէրին: Թէև կարգուած է թագաւոր, բայց հրաժարւում է, ուրիշին՝ Բարաղամին է յանձնում իշխանութիւնը: Ինքը դնում է որոնելու իր ուսուցչին՝ Բարաղամին, որը վաղուց հեռացել էր պալատից: Նրան գտնում է անապատում, ընդունում նրա վերջին խրատները: Բարաղամի մահից յետոյ, Յովասափը ևս մնում է անապատում 37 տարի, ապրում է խտակրօն, ճգնազգեստ կեանք, և ապա խաղաղութեամբ աւանդում հոգին: Նրա աճիւնը փռւած ու հանդիսաւորութեամբ թաղում են հօր՝ Արենէր արքայի գերեզմանի մօտ:

Սոյն պատմութիւնը, հիմնական գծերի մէջ, սերտ ընդհանրութիւն ունի Բուդդայի կենսագրութեան հետ, միայն խորապէս և լայնօրէն քրիստոնէականացուած է բազմազան մանրամասնութիւններով, ընդարձակ ջատագովութեամբ, բարոյական ու կենցաղային խրատաբանութեամբ: Այս առնչութեամբ հարկ է նշել, որ բնագրագիտական տեսակէտից խիստ արժէքաւոր իրողութիւն է Բ. դարի յայն իմաստասէր Արիստիտէսին վերագրուած հանրայայտ Ջատագովութեան պահպանումը սոյն բնագրի մէջ, որն առանձինը նմանապէս վաղ միջնադարի

քրիստոնէական գրականութեան նշանակալից երկերից է համարուած⁽¹⁾։

«Պատմութիւն Բարադամու և Յովատափու» յիշեալ բնագիրը Միջնագորին միանգամայն հարազատ ու բնորոշ երկ է, ժամանակի ոգու և բարոյական ընկալունակների խիստ ճշմարտացի արտայայտութիւնը։ Բայց սիրուած ու տարածուած է եղել ոչ միայն իր կրօնաշունչ բովանդակութեան համար։ Այս պարագային մեծ դեր ու նշանակութիւն է ունեցել նրա զեղարուեստական, միանգամայն վիպական կառուցուածքը, յուզականութիւնը, մեղմ, ամփոփական տրամադրութիւնը և պարզ ու աշխոյժ պատմեւածներ։

Պատմութեան և հայերէն թարգմանութեան երկու խմբագրութիւն՝ ընդարձակ և համառօտ։ Վերջինս ընդօրինակութիւնները շատ են, որովհետեւ այն մուտք է գործել «Յայտմուտք»ի մէջ և ըստ այդմ՝ բազմացուել։

Վերսնէալ նորայայտ ընդօրինակութիւնը⁽²⁾, որի մասին է խօսք լինելու այստեղ, ներկայացնում է ընդարձակ խմբագրութեան բնագիրը։

Ընդհանրապէս հայերէն թարգմանութեամբ և յարակից հարցերով զբաղուել են Մ. Բրոստէն, Յր. Կոնիքիբը, Ն. Մառը և Մեսրոպ Մազիսարոսը (Տէր-Մովսիսեան)։ Այս առիթով մեղ հետաքրքրում են ի մասնաւորի վերջինս արդիւնքները՝ հայերէն թարգմանութեան ընդարձակ խմբագրութեան բնագրի իր հրատարակութեան առնչութեամբ⁽³⁾։

Մեսրոպ Մազիսարոսը հաստատում է, որ հայերէն համառօտ և ընդարձակ խմբ-

բագրութիւնների բնագրերի միջև կան զգալի տարբերութիւններ։ Ոչ միայն համառօտը հսկի ընդարձակից որոշ մասեր, այլև, հակառակը, ընդարձակը զուրկ է համառօտի որոշ հատուածներից։ Թէև ենթադրուի է, որ հայերէն թարգմանութիւնը կատարուած է յաւարէնից, բայց նաև այս երկուքի միջև էլ տարբերութիւնները քիչ հեն թէ՛ ըստ ծաւալի, թէ՛ ըստ բովանդակութեան։ Այս հանգամանքի մանրամասնութիւնները նրան այն համոզման են բերել, որ Մ. Բուստոսատի կողմից, 1832 թ., Փարիզի մէջ հրատարակուած յաւարէն բնագիրը (Anecdota Graeca, Tom. IV) չէր կարող հայերէն թարգմանութեան հիմք ծառայել, բայց որոշ է, որ մէկ այլ. այժմ կարած, յաւարէն բնագրի հիման վրայ է կատարուել հայերէն թարգմանութիւնը, այստեղից էլ՝ նրա մէջ առկայ բնագրական տարբերութիւնը յաւարէնի համեմատութեամբ։

Սոյն բնագիրը Հայաստանում ծանօթ է եղել վաղ ժամանակներից, գոնէ Ժ.Գ. Գարից, ինչպէս ցոյց է տալիս Վարդան Արեւելցու մէկ կարեւոր վկայութիւնը։ Բայց Մ. Մազիսարոսի կարծիքով, սոյնը վերաբերում է համառօտին։ Իսկ թէ՛ երբ է եղել հայերէն թարգմանութիւնը, յայտնի չէ, հաւանաբար Ժ.-ԺԲ. Գարբի ընթացքում, կամ 850-1050 թուականներին, ինչպէս ենթադրել է Յր. Կոնիքիբը։

Գիտականօրէն ինքնին շատ կարեւոր է բուն՝ ընդարձակ բնագրի հրատարակութիւնը՝ համառօտից որոշ հատուածների և Առաքել Սիւնեցու նոյն բնագրի մշակման հետ համատեղ, մասնաւորաբար այն պատճառով, որ բնագրագիտական համեմատական աշխատանքի օգտակար հնարաւորութիւն է ընծայում ընթերցող-մասնագէտին⁽⁴⁾։

Համեմատական նման աշխատանք կատարելու առիթը մեղ էլ վիճակուեց։ Արդիւնքը՝ հետաքրքիր ու չահեկան։ Բայց նախ նորայայտ ընդօրինակութեան բուն ձեւագրի կարեւոր հանգամանքների մասին։

(4) Տե՛ս մանրամասն, Մեսրոպ Վարդապէս Տէր-Մովսիսեան, նշուած աշխատութիւնը։

(1) Robert Lee Wolf, The Apology of Aristides — A Re-examination. Reprinted from "The Harvard Theological Review", Vol. XXX, No. 4, November 1937, pp. 233 - 247.

(2) Այն սիրաշօք մեղ է արամազրել վաստակաշատ բանասէր Նորայր Արքեպիսկոպոսեանը, որին յայտնուած ենք խորին շնորհակալութիւն։

(3) Նկարագրութիւն հոգևորական վարուց Յովատափու որդւոյ Թագաւորին Հնդկացիքեալ՝ Յոհաննու Կրօնաւորի. աշխատասիրեց՝ Մեսրոպ Վարդապէս Տէր-Մովսիսեան, Վաղարշապատ, 1897։

Ձեռագիրը պատկանում է Սրբոց Յակոբեանց Մատենադարանին: Կրում է 3190 թվահամարը: Ժողովածու է: Ընդօրինակում է «ընդ հովանեալ Սուրբ Թառոս կոչեցեալ, անուամբ՝ Դերձկի, անուպտաի» (Կիլիկիա⁵), հաւանարար ԺԳ. դարու առաջին տասնամեակներին, թերեւս քիչ աւելի վաղ (ըստ հնագրական վիճակի): Գրիչը՝ Կարապետ կրօնաւոր, և մասամբ՝ Գրիգորէս սարկաւազ: Նախագաղափար օրինակը արամադրել է Թէոդոսեպիսկոպոսը՝ «հետոք գրակարգաց»: Դրութիւնը՝ միասին, խոշոր բոլորգիր, անկանոն ու անհաւասար: Նիւթը՝ թուղթ, խունացած ու բամպակակալած: 548 էջ: Մանրանկարչութիւն, զարդագիր չունի: Սկզբից և վերջից թերի է, թերթեր են ընկել: Կիսամաշ է, տեղ-տեղ՝ ցեցակեր: Կազմը՝ կաշեպատ տախտակ (հետագայի): Ատառը՝ սպիտակ գծերով կապոյտ կտաւ: Վերանորոգում է ԺԶ. կամ ԺԷ. դարում:

Բովանդակութիւնը. [Պատմութիւն Բարաղամու և Յովսէփու] (1-157), Պատմութիւն Երանելոյն առն Աստուծոյ կամաւոր աղքատի ումեմն, որ վասն Քրիստոսի աղքատացաւ (157-171), Այլ կամաւոր աղքատ Ալիքսիանոս. վարք և ձգնութիւն Երանելոյն սրբոյն Ալիքսիանոսի (171-187), վարք Երանելոյն Քսենիփոյնի Սինկղիտոսի և Մարիամու և Յոհաննու և Արկադիի (188-209), Եւ քորոզէ սարկաւազն վասն հանգուցելոցն, և քահանայն մտն[ա]լ ի խորափա, ընթեռնու շանգիստ երանելոյն Յոհաննու (210-217), վարք Երանելոյն Յոհաննու կամաւոր աղքատացելոյ (217-230), Դաւթի փիլիսոփայի ասացեալ՝ Ներքողեան ի սուրբ խաչն Աստուածընկալ (230-253), Վկայարանութիւն սրբոյն Անդրէի առաքելոյն, որ հարչարեցաւ ի պարտէզս յառաջ քան զմի կողացն, Դեկաեմբերի ամսոյ (253-279), ի մեծի ճրագալուցին տեառն Սեպերիանոսի Էմեսոյ կալ[ս]կոպոսի ասացեալ ի ծնունդն Քրիստոսի, ի սուրբ տեղիսն Երուսղէմի (279-288), ի հետ տաղ՝ Կոյս անապական Մարիամ սուրբ Աստուածածին . . . (289-290), Պատմութիւն երանելոյն Մակարայ և աստուա-

ծասէր ամիրային (291-365), Պատմութիւն վարուց Երանելի Հաւրն Մարկոսի, որ ի մոզոնաւ հափ մերձ ի դրախտն րնակէր (366-378), Նորին Արքայի Եփրեմի ասացեալ՝ Յաղագս սեղծման մարդոյն և փոխելոյ յաստեացս յանանցն սրբոց և անսրբոց ի գործոց վրէժ. . . (378-383), Դարձեալ սրբոյն Եփրեմի՝ Յաղագս մեղաւորաց բաժանման ոգոցն, ասէ, ի մարմնոյն (383-387), Հարցումն և պատասխանիք սուրբ Հաւր մերոյ Մակարայ և երիտասարդի միոյ տխմարի՝ վասն սեղեղ վարուց և ամենայն գործոց առաքինութեանց (388-409), Սրբոյն Եւսեբի Էմեսոյ կալիսկոպոսի՝ Յաղագս քառասնեակ պահոյց սրբոյ աղուհացից (409-416), Սրբոյն Յոհաննու իմաստասիրի Հայոց Կաթողիկոսի ասացեալ՝ Ի խրատ վարք (416-421), Իմաստութիւն և Խրատ Խիկարի՝ զպրի Սինեքերիմայ արքայի և Ննուէի⁵) (422-469), Խաւաք Կոմիտասայ Հայոց Կաթողիկոսի և Պիոսի Հովմայ Հայրապետի (470-494), Երանելոյն Եփրեմի ասացեալ յԱռաջաւոր պահան ի մարգարէն Յոհան և ի Ննուէ (494-509), Վկայարանութիւն Սրբոյն Կիւրդի կալիսկոպոսի երուսղէմայ Հայրապետի (509-521), Հարցումնք սրբոյն Բարսղի և սրբոյն Գրիգորի Սքանչելագործի, որ է հայրապետ և լոյս Հոռմայ, և նման Գրիգորի Աստուածաբանի պատմէր զթիւս և հաստատէր զհայք (521-540), Տեսիլ Սրբոյ Կուսին Մարիամոյ՝ մաւր տեառն Աստուծոյ մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի . . . (540-548):

Տեղի սղութեան և լրացուցիչ անհրաժեշտ գրականութիւն ձեռքի տակ չունենալու պատճառով, այժմ հնարաւորութիւն չունենք յաւկապէս յիշեալ նորայայտ ընդօրինակութեան ընձեռած փաստական և բնագրական տուեալներին հիման վրայ հանգամանօրէն անդրադառնալու «Պատմութիւն Բարաղամու և Յովսէփու» կարեւոր բնագրին առնչուող մեծ ու

⁵) Սոյն բնագիրը գիտական-բնագրագիտական առումով առաւել մեծ հետաքրքրութիւն ունի, որին անդրադառնալու ենք առաջին իսկ առիթով և յանձնելու ենք հրատարակութեան:

փոքր հարցերին⁽⁶⁾։ Կ'սեղէինք գէթ այսօր քանի յայտնած լինել, որ այն ուշագրաւ օգտակար բաւարար նիւթ տալիս է արժէքաւոր եզրակացութիւնների յանգեւել համար։ Նախ ասենք, որ այն առկայ հնագոյն ընդօրինակութիւնն է և առ այսօր հնագոյն համարուած էջմիածնի թ. 634 (այժմ Մաշտոցեան Մատենադարանի թ. 732) ձեռագրի ընդօրինակութիւնից (1322 թ.) առնուազն 100 տարուայ աւելի հնութիւն ունի։ Ինքնին շատ կարեւոր հանգամանք։ Լուրջ տարբերութիւններ ունի Մեսրոպ Մագիստրոսի հրատարակած ընդարձակ խմբագրութեան (վերոյիշեալ թ. 634 ձեռագրից) համեմատութեամբ թէ՛ ծաւալով, թէ՛ կառուցուածքով ու բաղմագուն տարբնթերցանութիւններով։ Յաւելեալ ունի աւելի քան 800 ձեռագրական աղ, մերթ՝ մէջ ընդ մէջ, մերթ՝ միակտուր տեղաբաշխմամբ։ Նկատուած յաւելման այս պատկերը բնագրի աւելի նախնական, սկզբնական վիճակի արտացոլութիւն է և ոչ հետագայ պարզ միջամտութեան կամ յաւելագրութեան արգիւնք։ Նոյնպէս՝ կարեւոր իրողութիւն, առաւելապէս բնագրագիտական տեսակէտից։

Համառօտ խմբագրութեան հետ համեմատութիւնը ևս հաստատում է զգալի տարբերութիւնների առկայութիւնը. անհամեմատ աւելի մեծ ծաւալ ունի, որ ինքնին հասկանալի է, և այլ կառուցուածք ու բաղմաթիւ տարբնթերցումներ։

(6) Աւելի հանգամանալից ուսումնասիրութիւնն ու բնագրի հրատարակութիւնը թողնում ենք այլ առիթի։

Այս նոյնպէս ուշագրաւ ու շահեկան երեւոյթ է գիտութեան ու բանասիրութեան համար։

Տարակոյս չկայ, որ նորայայտ այս հնագոյն ընդօրինակութեան համեմատութիւնը մանաւանդ յունարէն, ասորերէն, վրացերէն, արաբերէն թարգմանութիւնների հետ՝ միանգամայն գիտական արժէքաւոր արգիւնքների կը յանգեցնի, մեծապէս կը նպաստի հայերէն աւելի ստույգ և նախնական բնագրի վերականգնման, առկայ թարգմանութիւնների փոխադարձ աւելցութիւնների և այլ յարակից հարցերի պարզաբանման։

Գիտական միանգամայն լուրջ արժէք է ներկայացնում բնագրի վերջում պահպանուած յիշատակարանը, որը հեղինակի՝ Յօհան կրօնաւորի շատ սուղ վկայութիւնն է իր կողմից բնագրի յօրինման հանգամանքների մասին։ Միայն այստեղ է որոշակի ասւում, թէ Յօհան կրօնաւորը ոչ միայն Հնդկաստան է գնացել, տեսել է Բարաղամի, Յովասափի և Աբենէրի գերեզմանները, այլև, որ ամենակարեւորն է, ինքն է գրել «գաստուածահաճոյ վարս նոցա մի ըստ միողէ» (էջ 155)։ Հրատարակուած հայերէն բնագրերը չունեն այս արժէքաւոր ստույգ հաստատումը։

Այսքանն էլ, կարծում ենք, բաւարար է համոզուելու, որ նորայայտ սոյն հնագոյն բնագիրը գիտական որոշակի հետաքրքրութիւն է ներկայացնում ոչ միայն հայ բանասիրութեան համար։ Աւելի համոզիչ ու շահեկան կը դառնայ, երբ կարելիութիւն ունենանք հանգամանօրէն ուսումնասիրել այն և յանձնել հրատարակութեան։

ՓԱՅԼԱԿ ԱՆԹԱՊԵԱՆ

